

2021 – 12

HOLLANDS Maandblad

Fred Papenhove

PROBEER EEN BOOM TE OMHELZEN / OP ZIJN BMI WORDT NIET GELET

Renske van den Broek

HET IS HEET, DONKER EN DE BEAT IS MEEDOGENLOOS

S.A. Desplenter

HET DRAMA IS ALTIJD ELDERS DAN VERWACHT

HOLLANDS Maandblad

INHOUD NO. 12 – 2021

drieëzestigste jaargang • nummer 889
december 2021

Opgericht in 1959 door K.L. Poll.

www.hollandsmaandblad.nl

Vincent Kortmann – Deze maand

Renske Marike van Dijk – Gedichten

Renske van den Broek – Honderdzesendertig beats per minuut

Sarah Andrea Desplenter – Dominique

Johannes van der Sluis – Overgeleverd aan zichzelf

Arnon Grunberg – Het definitieve teken

Aat Ceelen – Gedichten

Alexander Rinnooy Kan – Diversiteit

Alexis de Roode – Soms is er geen hoe

Fred Papenhove – Gedichten

Charlotte Goulmy – Als de ratio flagrant faalt

Tekeningen Peter van Hugten

Auteurs in dit nummer

Colofon

Deze maand

Vincent Kortmann

De uitgever stuurde me een boek met een begeleidend briefje: ‘Uit betrouwbare bron vernam ik dat je kippen houdt. Ik denk dat je een *click* zult hebben met *Broed*, het romandebuut van Jackie Polzin.’

Die betrouwbare bron had gelijk, want kort nadat we van de stad naar het platteland waren verhuisd, had ik een kippenren gebouwd en in de hoop dat we voor de rest van ons leven gratis eieren zouden eten, kocht ik niet veel later vier zwarte cochin-kippen.

In het begin waren ze donzig en nauwelijks groter dan een grapefruit. Ze fladderden enthousiast door hun verblijf, je kon ze gemakkelijk oppakken en ze waren altijd vrolijk wanneer ik ze kwam voeren. Behalve dat ze bijdroegen aan het plattelandsg gevoel, ontwikkelde ik een emotionele band met de beesten en voelde zelfs een soort *woke*-heid als het de kippen betrof. Die zomer heb ik geen kipsaté op de barbecue gelegd, je wist immer niet hoe de geur zou doorwerken in die kleine kopjes.

Na de herfst leek iets veranderd. De kippen hadden inmiddels het formaat van een voetbal en waren veel minder pluizig. Ze maakten een humeurige indruk en van tijd tot tijd gedroegen ze zich zelfs ronduit agressief. Hun donkere kraaloojes hadden een gemeen geel randje gekregen en zodra ik het hek van de ren openmaakte, fladderden ze wijdbeens op me af en pikten in mijn tenen. Op deze manier ging de lol er snel vanaf.

De vertelster uit *Broed* doet verwoede pogingen om haar kippen in leven te houden (om een persoonlijk trauma te bezweren), maar heeft tegelijkertijd geen enkele illusie over de verstandelijke vermogens van de dieren.

Als ik onze kippen observeer, vrees ik dat Jackie Polzin gelijk heeft. Behalve dat ze de hele dag op zoek zijn naar eten en dat ze, als het begint te schemeren, op hun stok gaan zitten, geeft hun gedrag geen aanleiding te veronderstellen dat er veel meer in die hoofdjes omgaat.

Ik merkte dat ik kippen niet meer zo leuk vond.

Vorige week werd de kleinste ziek. Ze zat stil in een hoekje en als ze probeerde te lopen, zakte ze door haar pootjes. De buurman, een gepensioneerd onderwijzer die overal verstand van heeft, zei dat het einde oefening was en maakte een gebaar alsof hij een dweil aan het uitwringen was. Enkele seconden later besepte ik wat hij bedoelde.

Zo doen ze dat op het platteland.

Ik neem haar straks wel even mee naar de schuur, zei ik en bootste het uitwringgebaar na. Nu kwam het plattelandsleven wel heel dichtbij. Toen de buurman was vertrokken, wikkelde ik de kip in een handdoek en reed naar de dierenarts in de stad. Voor zesendertig euro – exclusief BTW – liet ik haar inslapen. Nog drie kippen te gaan.

lees het nieuwe nummer

*In deze overgang kies ik mijn eigen
lesmateriaal*

Renske Marike van Dijk

Ik sta op een houten kist in de woonkamer waar ik groot werd.
Ik ben niet meer in verwachting dan anders,
wat mij heel maakt, maakt mij leeg
maar men blijft steeds maar zeggen: 'gefeliciteerd',
en daarna is het stil.

Mijn ouders halen babyspullen en herinneringen uit de kast.
Ze vertellen me hoe het zal zijn, maar
ik hoor ze niet.

Ik sta op mijn podium met een mond vol angsten, ik ben de grens
van jullie wereld.
Ik ben uit de aarde tevoorschijn gekropen, als je goed kijkt zit het
zand nog in mijn haar.
Ik ben het luchtelement, maar werd de aarde ingetrapt, heb de
windrichtingen niet geleerd.

Ik adem, ik adem tot ik mijn bodem raak.

Mijn ouders halen babyspullen en herinneringen uit de kast.
Nu ik de lucht met de aarde heb verenigd, kijk ik naar beneden en
zie;

hier worden mijn taken verward met de taken die mijn moeder op
zich heeft genomen.

Hier laat ik geen blote schouder zien,
hier word ik pas geroepen als ze me eigenlijk al zijn vergeten,
eet ik niets omdat ik niet 'de vuilnisbak' genoemd wil worden.

Ik zou willen weten of er een prijs bestaat die alleen ik kan winnen,
niet hoe het is om een kind te krijgen en of het een goed idee is om
een kind te krijgen,
of ik nog ruimte zal voelen om naar buiten te gaan en het busstation
te beschrijven of
de geur die uit de keukenafzuiging van een restaurant komt.

Ik heb een krant bewaard waarin staat dat bevallingen ook anders
kunnen gaan dan in het verhaal van mijn moeder.

Mijn ouders halen babyspullen en herinneringen uit de kast.
Ik wil mijn geld terug en ik kijk er serieus bij.
Aan de rand van het dorp waar mijn ouders wonen kan je een
volkstuintje huren,
de wachtlijst reikt gelukkig tot na mijn dood.

Ik heb dit niet zelf bedacht

Ieder blad ontvangt een druppel regen anders.
Tijd als objectieve realiteit heeft me nooit zo geïnteresseerd,
het is wat gebeurt dat ertoe doet.
Maar jij ligt in bed met een ander en zij is vrolijk
doet je omsluiten met een kleurenspectrum waarvan je het bestaan
niet wist.

De laatste dagen neemt het bos me niet meer op,
daarom drink ik liters koffie en zit ik op een kussen te ontkennen
dat ik eigenlijk nergens heen hoef,
geen verantwoording af hoef te leggen voor hoe mijn botten in mijn
vel liggen,
geen gedachte een podium hoef te geven.
Ik staar naar buiten om te zien wat in de verte mis kan gaan,
iedereen is strijdlustig en ik blijf op zoek naar waar de strijd
begonnen is.

Voor sommige mensen is het heilzaam een gebouw te slopen,
een sloopkogel tegen het karkas te knallen, dingen te zien buigen,
breken,
als vanzelf volgt dan het huilen.
Maar dat is makkelijk, stilzitten in de zwaarste omstandigheden is
het zwaarst.

Pas onder de oppervlakte van wat we denken, krijgen we vorm zoals
vorm bedoeld is: aan verandering onderhevig, nooit echt vast
te pakken.
Daar krioelt het van de tranen, pakken slaag en een zwembad
waarvan de trap is weggehaald,
eenmaal erin kan je er niet meer uit komen.

Aan de rand van het dorp woont een vrouw.
Ze verzamelt stenen, noemt geld een hulpmiddel, een
energiestroom waar je in- en uit- kan stappen.
Haar planten doen het goed, haar kachel brandt altijd, voor de
nacht legt ze er wat extra blokken op.
Aan haar muur hangen krantenartikelen over boeren die activisten
werden.
Ze hangt ze op zodat ze aan ze denkt.

Ik denk tot nu toe alleen aan of ze me op een dag zal omhelzen.
Ik vind tot nu toe alleen richting als ik naar haar loop,
mijn loodzware benen als vanzelf stappen zetten,
ik me aan haar voeten werp,
ga liggen.

Huilen is voor mij te laat, ik kom niet meer

Ik neem de trein naar Utrecht om je gedag te kussen,
daarna vertrek ik naar een land dat niet bestaat.

Ik wil naar het niet-bestaande reizen, het begin van het begin
ontmoeten,
een interview houden met dat wat vastzit en moet worden losgeschud,
de vraag stellen of weglopen niet altijd al een omweg is geweest.
Ja schudden, lachen, 'we wisten het eigenlijk wel, hè?'
een slok water nemen.

Ik zal verloren raken tussen Uitgeest en Hoevelaken.
In mijn jaszak zitten twee kuikentjes (ik duim voor
tegenovergestelde geslachten),
wat zaad voor het oord dat ik ga beplanten en een foto van deze
wereld:
het station op zondagochtend, niemand om te dienen.

Iemand bakt patat in een net geopende tent met ordinair logo; je
ziet de sluiting aankomen.
De zon verhit alle elektronica, het ijzer, staal, asfalt en de betonnen
overgieting van alles wat ooit was.
Mijn bril beslaat met afvalstoffen en vieze lucht, geen lucht,
geen lucht.

Op perron 2B kijkt een man me overdreven vriendelijk aan, het lijkt
wel houden van,
als hij zijn armen al minstens tien meter voor we elkaar raken opent
besluit ik mijn hand uit te steken.

Daar komt de trein al die niemand mee zal nemen,
mijn mondkapje ruikt naar pastasaus en lavendelolie.
Al mijn voormoeders hebben buiten hun lichaam geleefd
en nu moet ik ons één voor één weer naar binnen trekken.

Ik zal proberen een vuur aan te steken, thee te zetten,
ook al ben ik de aanmaakblokjes vergeten.
Ik zal proberen ons vrijelijk te laten bewegen,
ook al zullen we maar wat naar elkaar staan te kijken.

Mijn moeder belt
niet omdat ze eenzaam is, maar omdat ze dat wil blijven.
Ze heeft een meditatiekruk gekocht die nu dient als voetenbankje
en dat is haar goed recht.

lees het nieuwe nummer

Honderdzesendertig beats per minuut

Renske van den Broek

Het is heet, donker en de beat is meedogenloos. We zijn in Berghain, Berlijn, een voormalige elektriciteitscentrale op de grens van Friedrichshain en Kreuzberg en tegenwoordig de beroemdste technoclub ter wereld. Het is zondagochtend elf uur en de dansvloer ontploft. Een deel van de bezoekers staat hier al vanaf vrijdagnacht. In de zaal hangt zo'n dikke mist dat ik geen gezicht kan onderscheiden. Mijn vrienden ben ik kwijtgeraakt, maakt niet uit, die vind ik ooit wel weer. De lucht is zwaar en vochtig als in een jungle, ademen is een opgave. Gelukkig ben ik erin geslaagd een plek te bemachtigen op een van de verhogingen, waar het laatste restantje zuurstof hangt. Mijn vochthuishouding moet dringend op peil gebracht worden, maar net wanneer ik denk dat de break lang genoeg duurt om me richting bar te wurmen, dicteren de onverbiddelijke honderdzesendertig beats per minuut me terug de dansvloer op.

Helder, wakker, alert, scherp, snel, opgewekt, allemaal woorden die deels de lading dekken, maar geen ervan weet de essentie te vatten. Zo'n *rave* is energie in haar zuiverste vorm. Lastig wordt het pas wanneer je daarna in bed ligt met in het ene oor die beat en in het andere het snerpende geluid van staal op staal, versleten remblokken. Zie dan de weg naar dromenland maar eens te vinden.

Jarenlang begon mijn weekend op vrijdag om ergens aan het begin van de werkweek hortend en stotend tot stilstand te komen. Waarom slapen als je ook wakker kunt blijven? Wanneer ik na zo'n marathon toch aan het concept nachtrust moest geloven om niet hallucinerend van slaapgebrek in mijn lessen aan de toneelacademie te verschijnen,

moesten er downers aan te pas komen om de cocktail aan uppers mee te neutraliseren. Uiteindelijk ging het licht dan wel een keer uit. Blowen werd een dagelijkse bezigheid, in slaap vallen lukte al snel niet meer zonder.

Al in het eerste semester van mijn zwangerschap was ik het verleerd. Arend was inmiddels twee, maar slapen lukte nog steeds niet. Ik probeerde het zo hard dat ik er wakker van lag.

Wanneer ik het tegen de ochtend opgaf dwaalde ik als een spook door het huis. Ik deed onzinnige klusjes: ik schrobde de plinten, poetste het vet van de afzuigkap. Andere keren zat ik met opgetrokken knieën in de schommelstoel naast Arends ledikantje en staarde wezenloos voor me uit totdat ik aan zijn ademhaling hoorde dat hij wakker werd. Soms waren de nachten zo lang dat ik bang was dat het nooit meer licht zou worden.

Hierboven een kort fragment uit mijn verhaal *De dijken breken*, dat eerder dit jaar werd gepubliceerd op het literaire platform *Papieren Helden*.¹ Na zeventien jaar insomnia durfde ik er eindelijk over te schrijven. Tot dan toe had ik dat angstvallig ontweken, want het verwerken in een verhaal betekende dat ik erover moest nadenken en stilstaan bij slapeloosheid betekent steevast straf in de vorm van meer slapeloosheid, dat kan iedereen die aan insomnia lijdt je vertellen.

Jarenlang deed ik de dingen die normale mensen doen, maar zonder slaap. Steeds vaker bleef de teller op nul staan en werden de overgebleven nachten vertroebeld door lucide flarden droom. Het insomniamonster lag altijd op de loer. In het begin maakte dat me wanhopig, later probeerde ik het te slim af te zijn door het zo min mogelijk aandacht te schenken. Die tactiek werkte tot op zekere hoogte, al is de nacht nog steeds vaker een vijand dan een vriend.

Inmiddels is het monster gedegradeerd tot een ongenode gast die soms onverwacht voor de deur staat. Op goede dagen groet ik hem wanneer hij de kamer in banjert en zonder een woord te zeggen neerploft

in de fauteuil naast mijn bed. De discussie ga ik niet meer aan, dan is de kans het grootst dat hij uit zichzelf vertrekt voor het daglicht mijn kamer binnensijpelt.

Niet lang na het schrijven van *De dijken breken* klikte ik tijdens een nachtelijke wandeling door een uitgestorven Rotterdam per ongeluk op een podcast met Matthew Walker. Deze hoogleraar in de neurowetenschappen en psychologie is gespecialiseerd in dat ene onderwerp waarin ik me nooit had durven verdiepen: slaap. Zijn verhaal leek speciaal voor mij bedoeld. Insomnia bagatelliseren was lange tijd mijn overlevingsstrategie, maar het besef dat die slapeloosheid haar tol al lang had geëist sloeg die nacht in als een bom.

In de daaropvolgende dagen stond de podcast eindeloos op *repeat* tijdens het fietsen, het opruimen en het sporten. Kennelijk was het een wonder dat ik al die tijd min of meer normaal had gefunctioneerd. Hoewel mijn insomnia met de jaren milder is geworden, is de krater aan verloren slaap niet meer te dichten. Zelfs als ik de rest van mijn leven acht uur per nacht slaap, zijn mijn kansen op alzheimer, depressie en kanker meer dan verdubbeld. Daarnaast is slaapgebrek een aanslag op onze productiviteit, sociale sensitiviteit, rationele besluitvorming, op onze emotionele controle, het geheugen en het immuunsysteem.

Gek genoeg waren Walkers woorden ook troostrijk. Ze verschaften inzicht in de oorzaken van mijn slapeloosheid: de eindeloze uitgaansnachten die mijn slaap-waakritme jarenlang verstoorden, mijn zwangerschap en de spanning en onrust die het prille ouderschap met zich meebracht. Allemaal factoren waardoor ik het slapen was verleerd. Maar misschien was het nog niet te laat om het opnieuw te leren.

In de jaren dat ik mezelf moedwillig van mijn nachtrust beroofde was ik me onbewust van de langetermijngevolgen, die zelfs nu nog dagelijks merk- en voelbaar zijn. Angstaanvallen en een permanente staat van waakzaamheid, een allergie voor onverwachte harde geluiden, nervositeit, aanhoudende hoofdpijnen en het chronische gebrek aan concentratie: allemaal gerelateerd aan zeventien jaar niet slapen.

Dat mijn insomnia onlosmakelijk verbonden is met rusteloosheid durf ik inmiddels wel te stellen, maar ik weiger te geloven dat die onrust me alleen maar misère brengt.

In 2006 schreef en regisseerde ik de voorstelling *Niets dan de Waarheid*, in opdracht voor De Maand van de Filosofie. Mijn zoon was één jaar oud en ik sliep niet.

In de monoloog werd Friedrich Nietzsche opgevoerd als personage dat vertelde over zijn lijden. Hij werd getergd door ernstige hoofdpijnen, maagklachten en slapeloosheid. Vaak sprak hij over die verzameling van kwalen als een verschrikkelijke last die het leven op momenten ondraaglijk maakte, maar bovenal was hij dankbaar voor deze slechte gezondheid. Hoewel het onderwerp me dermate intrigeerde dat ik er een voorstelling over moest maken, was het gegeven voor mij toentertijd nauwelijks invoelbaar.

In haar essay ‘Nietzsches filosofie van een grote gezondheid’ schrijft de filosoof en sociaal wetenschapper Janske Hermsen:

Een van de belangrijkste ervaringen die Nietzsche heeft opgedaan door het doormaken van voortdurend wisselende gezondheidstoestanden, is dat er verschillende interpretaties van de werkelijkheid mogelijk zijn. Nietzsche beschrijft hoe een ziekte je wegrukt uit de sleur van alledag, waardoor zaken die voorheen vanzelfsprekend waren, opeens geïsoleerd en daardoor zichtbaar worden. Schijnbaar alledaagse zaken roepen nieuwe vragen op. Bepaalde waardeoordelen kunnen op hun kop komen te staan. ‘Als je maar lang genoeg ziek op bed ligt, ga je zelfs je eigen leven en gedragingen bekijken als een derde persoon, als beul en scherprechter.’²

Onze genen bepalen of we ochtend- of avondmensen zijn. De verdeling tussen deze twee groepen is vrijwel evenredig, toch is onze maatschappij voornamelijk ingericht op de ochtendmens. Werk je op kantoor? Dan

graag van acht tot vijf. Zes uur op, zeven uur de deur uit. Ben je een *night owl*? Vette pech, moet je maar vroeger naar bed gaan.

Walker spreekt ook over het circadiaans ritme, onze krachtige interne vierentwintiguursklok die bij avondmensen langer en bij ochtendmensen juist iets korter is dan een etmaal. Het bepaalt wanneer we wakker willen zijn en wanneer we willen slapen. Daarnaast controleert het talloze andere patronen die aan ritme onderhevig zijn, zoals onze voorkeurstijden om te eten en drinken, onze stemmingen en emoties, de kerntemperatuur van ons lichaam, ons metabolisme en de afgifte van bepaalde hormonen. Wie een olympisch record wil vestigen, maakt de meeste kans tijdens de natuurlijke piek van het circadiaans ritme, in de vroege middag. Niet alleen de grote inspanning van de atleet, maar ook die van de roostermaker zorgt dat oude records worden gebroken.

Een verstoord ritme is echter niet mijn grootste probleem. Tempo is de grote boosdoener. Alles moet altijd nu en snel. Afrekenen in de supermarkt is een wedstrijd met de caissière. Wanneer die het bedrag noemt, sta ik al met mijn pinpas in de aanslag, de boodschappen slordig in mijn tas gepropt. Tegen wil en dank klaar voor actie – altijd, overal.

Misschien is dit persoonlijke tempo uniek voor ieder mens, zoals een vingerafdruk. Neem bijvoorbeeld Günther Krabbenhöft. Günther is zesenzeventig jaar en woont in Kreuzberg (Berlijn), waar hij de status van plaatselijke beroemdheid geniet. Iedere zondagochtend na de koffie soigneert hij zich en gaat naar Berghain – de club kent geen sluitingstijden – waar hij in driedelig pak danst tussen de kleinkinderen van zijn leeftijdsgenoten. Iedereen kent hem, wil met hem op de foto of heeft wel een avontuur met hem beleefd. Günther is namelijk altijd overal te vinden, niet alleen in Berghain, maar in talloze andere clubs, theaters en musea in zijn geliefde Berlijn.

Natuurlijk worden onze lijven trager naarmate we ouder worden, maar zouden onze tempo's *in wezen* niet intern worden bepaald? Het feit dat Günther nog steeds in Berghain staat en dat ikzelf op mijn vijf-

enveertigste geen greintje trager ben dan op mijn vijftewintigste, doet vermoeden dat tijd weinig grip heeft op tempo. Nog steeds de fanatiekste in de sportles, de meeste bordjes in de lucht, ongeduldig stampvoetend in rijen en dol op stampende techno. Als zo'n persoonlijk tempo inderdaad bestaat, dan moet dat van mij honderdzesendertig beats per minuut zijn.

Slapen heb ik trouwens nog steeds niet geleerd. Wat lastig is, want de prijs die ik betaal voor insomnia wordt hoger met de jaren. Waar ik vroeger na twee nachten wakker liggen zonder noemenswaardige problemen kon doen alsof ik werkte, kost het me nu na een slapeloze nacht moeite mezelf bij elkaar te rapen voor een supermarktbezoek.

Het is de vraag of we op zo'n hoog tempo (kunnen) blijven leven. Günthers methode werkt in ieder geval uitstekend. Omdat hij stevast om zeven uur wakker wordt, slaapt hij op reguliere tijden. Dansen kan tijdens kantooruren, met dank aan het ontbreken van sluitingstijden in het Berlijnse nachtleven.

Het is ritme, dokter, tikkende kleppen, het ritme van het hart misschien, bij reggae: stroop, bij mij: twintigduizend toeren per minuut dokter, twintigduizend toeren per minuut dokter, een formule 1-wagen, twintigduizend omwentelingen, ik zie ze voor me, allemaal afzonderlijk, het pompen van die zuiger in de cilinder, die knallen, beng beng beng beng!!! dat hoge, henggg henggg henggg!!! een huilende sopraan, twintigduizend ontploffingen per minuut dokter, die gedachte maakt me gek, het is twintigduizend keer klaarkomen dokter, twintigduizend keer je hoofd dat ontploft, per minuut! ik ga dat niet in een mensenleven halen, elke dag twee keer neuken dokter, dan nog niet!

Mijn voorstelling *Fast Car* (2010) werd geschreven door Rogier Schippers en is geïnspireerd op Oliver Sacks' case-geschiedenis 'Witty Ticky Ray' uit het beroemde *The Man Who Mistook His Wife for a Hat*, het

boek dat ik dusdanig aan flarden las dat ik er een nieuw exemplaar van moest aanschaffen.

Fast Car gaat over een drummer met gillesdelatourette, het syndroom dat vooral berucht is om de tics, de maniërismen en het gevloek. Veel minder bekend is dat deze verschijnselen vaak gepaard gaan met een buitengewone snelheid van gedachten en associaties en een ongeken- de scherpte en vindingrijkheid.

Ray heeft geen rem, hij raast met tweehonderdtachtig over de snel- weg, ratelt, rapt en ramt tot de spaanders van zijn drumstokken vliegen. Een spraakwaterval die binnen seconden van uenschillen via de zwarte mamba en Marlene Dietrich naar een muntje van twintig eurocent op de Nürburgring schakelt. Om grip te krijgen op de chaos in zijn hoofd speelt hij opzweepende ritmes. In gesprekken met zijn psychiater smeekt hij om medicatie:

Razend word ik, dokter, uenschillen, de inferioriteit van de natuur, rot op met je gezonde voeding! met je balans, het leven is geen balans, ik wil helemaal geen balans, de romantiek van de psychiatrie, balans, word wak- ker! dat je met kilo's schillen komt te zitten door alles wat je bij die fucking biowinkel koopt, maar daar hoor je ze niet over, die eco-nazi's, met dat de natuur goed is, ik wil pillen! ik wil vrijheid!!!

Na de zoveelste smeekbede krijgt hij het antipsychoticum Halope- ridol voorgeschreven, waardoor hij ongewild van de vijfde in de eerste versnelling terecht komt. Sloom, struikelend over woorden hangt hij kwijlend in de bus: ov-Ray, te traag om op het stopknopje te drukken. Samen met zijn impulsiviteit, humor, woordenwatervallen en razend- snelle gedachten is hij een essentieel onderdeel van zijn persoonlijkheid kwijtgeraakt.

De tourette joeg hem op en putte hem uit, maar hij dankte er ook zijn creativiteit, humor en scherpte aan. Uiteindelijk lukt het hem niet om *met*, maar ook niet om *zonder* de snelheid en gekte te leven. Anders dan de Ray op wie Oliver Sacks 'Witty Ticky Ray' baseerde, komt het

personage uit *Fast Car* dan ook in een ondraaglijke patstelling terecht en pleegt hij zelfmoord.

Ray heeft het label van gillesdelatourette, een complex syndroom dat vele gedaanten kent, ikzelf heb last van onrust. Dat lijkt een manke vergelijking, maar uiteindelijk moeten we leren leven met wie we zijn, ongeacht het etiketje. Nietzsche leerde zijn eigen wankel gezondheid en mentale gebreken te *accepteren*. Hij vond zijn eigen gezondheid binnen een onontwarbare kluwen ziekteverschijnselen. Ik kan me vinden in zijn idee dat gezondheid kan zijn wat gezondheid voor *onszelf* betekent, of we dat nu bereiken door middel van rust en meditatie of jonglerend met narcotica en medicatie.

Over labeltjes gesproken. Onlangs werd dat van ADHD op mijn zoon geplakt, de pubersliert van 1 meter 93 wiens dag-nachtritme honderdtachtig graden kentert zodra het weekend aanbreekt, die al met slaapproblemen kampt sinds zijn tiende en die zolang ik me kan heugen niet aan tafel eet, maar kilometers maakt door de woonkamer, onderwijl monologen over de meest uiteenlopende onderwerpen aan elkaar rijgend. De dokter schreef medicatie voor. Al na het eerste tabletje zag ik hem tot rust komen.

‘Wat is het verschil?’ vroeg ik hem na een dag of twee.

‘Nu ben ik erbij,’ antwoordde hij.

Eindelijk is hij in het hier en nu, present, niet meer op honderd plaatsen tegelijk stuiterend in zijn hoofd. Mijn eerste gedachte: *hier met die pillen!*

Toch heb ik geen afspraak gemaakt met de dokter – en volgens mij weet ik waarom.

Ik wankel net uit de rollercoaster van twee weken Buitenkunst, waar ik iedere zomer theater maak met jongeren. Daar in mijn lievelingsbos sta ik altijd *aan*. Na afloop voel ik me als na de vierenveertig uur durende bevalling van mijn zoon zestien jaar geleden. Huilend van ver-

moeidheid, maar met bloed dat bruist en kolkt en het insomniamonster handenvrijvend van plezier aan mijn voeteneinde. Geen moker die me onder zeil kan krijgen. Herstellen van Buitenkunst duurt langer dan dat ik er ben. Soms vraag ik me af waarom ik iedere keer zo nodig moet, maar ik weet het antwoord. De ideeën vallen in het bos uit de lucht als meteoren tijdens een sterrenregen. Op Buitenkunst heb je geen tijd om na te denken, daarvoor zijn de dagen gewoonweg te vol. Altijd moet er meer dan je kunt en steeds weer kun je meer dan je denkt. Na afloop ben ik gesloopt en vervuld van inspiratie.

Chronische onrust is weliswaar uitputtend, het is ook een krachtige motor voor creativiteit. Rusteloosheid beroert en die beroering heb ik nodig om te scheppen – misschien wel om te leven. Vijftien jaar na het maken van *Niets dan de Waarheid* begint me de betekenis van Nietzsches woorden te dagen.

Dit verhaal begint verdomd veel op een pleidooi voor onrust te lijken, terwijl ik Matthew Walker en mijzelf nog zo had beloofd op zoek te gaan naar rust, onthaasting, verving zelf. In het kader van dat onderzoek bezocht ik een voormalig schrijfdocent in diens imposante burcht van boeken, waar we theedronken uit porseleinen kopjes en hij me – naast dertig andere titels waarvan ik wist dat ik ze nooit gelezen zou krijgen – *Lof der traagheid* van Pierre Sansot³ aanraadde. Tussen twee slokken door bestelde ik het boek met een paar drukken op de knoppen.

Echt, ik keek ernaar uit. Ditmaal zou het lukken. Genesteld in de kussens zou ik een plaat luisteren die ik nooit draai, iets klassieks misschien. Kalm zou ik thee nippen en me met onverdeelde aandacht verdiepen in de materie.

Natuurlijk legde ik het tergend trage boek al na enkele bladzijden weg. Terwijl ik met techno over de speakers de was vouwde, onderwijl mijn theaterlessen voor de volgende dag voorbereidend, googelde ik snel waar het over ging.

Onrust mag dan inspiratie opleveren en het ultieme gevoel wakker te zijn, het bezorgt me ook een belabberde concentratie, nervositeit, angsten, een kort lontje, overgevoeligheid voor hard geluid, hoofdpijn, insomnie – en dan heb ik het nog niet eens over al die enge ziektes. Nee, dit is geen pleidooi voor onrust, het is een queeste naar een zinvolle verhouding ermee.

De Ray van Oliver Sacks geeft meer hoop dan het personage uit *Fast Car*. Zoals mijn zoon op dit moment gebaat is bij ritalin, zo wordt Ray geholpen door de Haloperidol. Door de wirwar van ziekteverschijnselen vindt hij een sluiproute naar een rijk en volwaardig leven:

Tijdens de werkweek zou hij plichtsgetrouw zijn haldol nemen, in het weekend zou hij het zonder doen en zich ‘laten gaan’. Nu zijn er dus twee Rays: één met en één zonder haldol, de verstandige burger die kalm overlegt van maandag tot en met vrijdag, en ‘witty ticcy Ray’, frivool, geïnspireerd en razendsnel tijdens het weekend. Ray heeft een nieuwe gezondheid, een nieuwe vrijheid gevonden door de wisselvalligheden waaraan hij is blootgesteld. Hij heeft bereikt wat Nietzsche ‘de Grote Gezondheid’ noemde – ondanks of misschien juist dankzij Tourette.⁴

Hoe zit het inmiddels met mijn eigen ‘Grote Gezondheid’? Soms lukt het me om kleine eilandjes van rust te vinden op de schuimige zee: een eierwekker om te helpen met schrijven, een liedje van Spinvis, een opgeruimd huis. Als ik iets substantiëlers nodig heb, dan moet ik naar de duinen van Terschelling of mezelf opsluiten in een huisje in het bos. Dat werkt soms even.

Ik houd mezelf voor dat iedereen een eigen ‘optimum’ heeft, afhankelijk van wie je bent en hoe je wilt leven. Gezondheid is een rekbaar begrip. Voor mij blijft het zoeken naar de juiste maat, laverend tussen de golven. Soms slaat de rusteloosheid toe als een tsunami, ik weet nooit

precies wanneer zo'n golf me zal opslokken. Er zijn weken dat ik nauwelijks slaap. Dan lig ik watertrappend tussen de golven voor ik mezelf proestend en uitgeput weer aan boord weet te hijsen.

Is dit de beste manier om te leven? Deze beul, die tevens optreedt als haar eigen scherprechter, zegt – na zeventien jaar onrust – met enige aarzeling: ja.

NOTEN

- 1 Renske van den Broek, 'De dijken breken', *Papieren Helden*, <https://www.papierenhelden.nl/verhaal/renske-van-den-broek-de-dijken-breken>.
- 2 Janske Hermens, "Gesundheit und Krankhaftigkeit: man sei vorsichtig!" Nietzsches filosofie van een grote gezondheid', *Podium voor Bio-ethiek* 4 (21) (december, 2014), p. 6.
- 3 Pierre Sansot (vert. Frans de Haan), *Lof der traagheid* (Atlas; Amsterdam, 2000).
- 4 Oliver Sacks, *Witty Ticky Ray* (Meulenhoff; Amsterdam, 1986), p. 109.

lees het nieuwe nummer

Als de ratio flagrant faalt

Charlotte Goulmy

Renate is vierendertig en uitgekeken op de grote stad: ze is moe, ze wil rust. Amsterdam voelt overbevolkt aan. Ze wil haar ogen ‘uit kunnen rekken en ze niet meteen op muren laten stoten, dat is net zo slecht voor ze als ingesnoerde voetjes voor Chinese dames’.¹ Overgevoelig voor het stedelijk kabaal stopt ze, ook thuis, proppen in haar oren. Ze vergelijkt de herrie met een martelmethode, waarbij onregelmatig ijskoud water op het hoofd van een gevangene wordt gedruppeld.

In 1964 verschijnt Renates eerste bundel, *Namens Tamar*.² In het Letterkundig Museum ligt de correspondentie over de vormgeving: je zou haast verwachten dat ze een Statenbijbel heeft geschreven, zo pietluttig deed ze over de kleinste details. Aan *PC*-redacteur en columnist Beatrijs Ritsema vertelt ze jaren later wie haar mede heeft geïnspireerd voor haar Tamarkolommen: Jules Feiffer, een beroemde en geroemde cartoonist die scherpe dialogen tekent.

Renate stuurt haar eerste bundel aan Simon Carmiggelt, de beste vriend van haar uitgever. Slimme zet: de geliefde ‘miniaturist’, zoals Adriaan Roland Holst hem noemde,³ schrijft een lovende ‘Kronkel’ in *Het Parool*:

Zij stuurde mij het boek toe met een briefje, waarin ze zei dat ze er geen opdracht in geschreven had om mij in staat te stellen het te ruilen voor het geval ik het niet hebben wilde. Een zo subtiele consideratie met de lezer is, sinds de uitvinding van de boekdrukkunst, nog nooit bij een auteur voorgekomen. (...) Toen ik alles gelezen had, kreeg ik zin om te gaan schrijven. Dat is een compliment.⁴

Met een scherpe blik weet Kronkel de typische kenmerken van Renates werk vast te stellen. Zijn naam was al regelmatig gevallen in haar columns en Renate had van hem en Annie M.G. Schmidt gedroomd: ze waren letterlijk haar 'gedroomde ouders'. Annie zou in het echte leven, vele jaren later, een goede vriendin worden en Carmiggelt ook natuurlijk – maar dan nét een beetje anders.

Dankzij Kronkel wordt *Namens Tamar* bliksemsnel herdrukt en verdient Renate haar eerste grote geld: tien procent over 2.833 verkochte exemplaren, is 1671,47 gulden! Ze is dermate verheugd over het boekje dat ze besluit zichzelf te interviewen:

Geeft mijn debuut mij voldoening, vraagt u? (Ik kan u bijna niet verstaan.) Ja, ik vind het erg leuk dat het er is. Het geeft mij het gevoel toch iets bereikt te hebben in de wereld. Vroeger had ik niets, alleen een diploma schoolzwemmen. Ik was statenloos en ik had het gymnasium niet afgemaakt. Thans ben ik Nederlandse, candidate in een tak van wetenschap en schrijfster van een boekje. Getrouwd ben ik ook geweest. Ik bedoel maar, het is een hele vooruitgang.⁵

Carmiggelt heeft een exemplaar van *Namens Tamar* cadeau gedaan aan Adriaan Roland Holst die, tegelijk met Renates moeder, in het ziekenhuis ligt. Renate was zeer vereerd toen ze vernam dat de dichter en haar moeder over haar boekje hebben gesproken en betreurt zeer dat haar moeders geheugen achteruitgaat; wat is besproken weet niemand meer. Tijdens het ziekbed van haar moeder probeert Renate haar bij te staan, maar voelt zich tekortschieten. Gelukkig staat ze er niet alleen voor: haar broer Jan is er vaak en Renate heeft een verloofde, Jaap van Heerden.

Mevrouw Rubinstein sterft in september. Renate beschrijft het in 'Niet de woorden maar de stem', een voor haar doen uitzonderlijk lang verhaal, bijna een mini-autobiografie:

Wat had ze een macht, wat was ik bang voor haar en trots op haar! Als ik daaraan denk, hoe lekker ze rook als ze je goedenacht zei, aan haar zachte wang en haar juwelen, haar altstem in de keuken, haar wandelingen met ons langs de Amstel, waar de mestlucht, zei ze, zo gezond was, de menu's die ze ons nog vertellen kon van diners, nog voor onze geboorte in Berlijn genoten (...).⁶

Hun band is altijd complex geweest en niet zonder strubbelingen, maar als je elkaar op je vierendertigste nog Mamma en Ré noemt en als je moeder zo nu en dan een treinkaartje uit Madrid of een dure jas voor je koopt, dan duidt dat wel op een hechte relatie. Renate vraagt Aad of hij naar de crematie wil komen. Aad en Jan: haar zekere ankers.

In februari 1965 verzuigt ze (kortstondig) *Vrij Nederland* voor het *Algemeen Handelsblad*. Daar werd ze na een kritische kolom⁷ op staande voet ontslagen: 'Uiteindelijk ben ik door die linkse stukjes na drie maanden ontslagen.'⁸ Kortom, te links voor het *Handelsblad*, en (vaak) te rechts voor *Vrij Nederland*. Over dat rechtse is niet eenduidig een oordeel te vellen, maar dat linkse lijkt wel te kloppen, want de toen onduidelijk linkse VARA vraagt Renate vrouwen te interviewen voor middagtelevisie. Ze kan het niet goed; ze gedraagt zich te beschermend, te galant, pakt niet door. Voor de camera is Renate een tandeloze Sonja Barend. Het is een bruut gemiste kans, omdat ze binnenkort – als gast – van het scherm spat in *Achter het nieuws*.

Waar Renate zich in 1961 had laten ontvallen dat ze niet zou willen dat haar zus met een man uit 'haar moordende land van herkomst'⁹ trouwt, doet kroonprinses Beatrix precies dát. In juni 1965 opent Renate de aanval op Claus von Amsberg. Ze noemt haar column 'Klaas komt',¹⁰ een knipoog naar 'Claus, raus', een veelgehoorde protestleus met de koninklijke bruiloft als mikpunt. Renate en haar vrienden – Joop Goudsblom uitgesloten – protesteren door affiches op te hangen met de oproep aan de Amsterdammers: 'Blijf zaterdag [tijdens de bruiloft] thuis.' De 'demonstratie' werd een succes: de groep krijgt veel media-aandacht

en zeven van Renates maten worden afgevoerd naar het bureau. Hoewel Renates huis is gebruikt als hoofdkwartier, lijkt ze in eerste instantie de dans te ontspringen.

Uiteindelijk komt de politie haar alsnog oppakken. Ze komt weg met een boete. Later komt ze enigszins terug op haar protesten tegen Claus, want dat verzet 'riekt mij toch teveel naar de gedachte dat een Nederlander hoe dan ook beter is dan een Duitser. (...) Nu die Claus bovendien nog een geschikte jongen blijkt, die verstandige dingen zegt en niet van jagen houdt, wordt het tijd dat ik het eens hardop zeg ook.'¹¹ In deze periode ziet Renate onder ogen dat niet louter Duitsers zich fout hebben gedragen tijdens de oorlog:

De verandering kwam doordat ik in het jaar tussen mijn plakactie en mijn spijt, in manuscript het eerste deel van de memoires van Weinreb gelezen had. Hoe, zoals Presser me eens verteld had, de bureaus van de politie zowat doorknaken van de briefjes van aangevers. Hoe trouwens de politie die de mensen uit hun huis kwam halen, zelf Nederlands was.¹²

In 'Thuis voelen'¹³ vertelt ze dat het als kind voor haar lastig was om zich lokaal te voelen aan het Nederlandse koningshuis. Haar koningshuis was immers Engels, evenals haar basisschool, haar vlag en volkslied – en dat klinkt logisch, het gezin vluchtte naar Londen ruim voor Elisabeth II de troon besteeg. Renate had als kind een koning: George VI.

Beatrix en Claus heeft ze in 1973 ontmoet tijdens de première van Bert Haanstra's *Bij de beesten af*. Achteraf vond ze Claus een uitstekende prins-gemaal. Overigens heeft het koningspaar zich maar weinig aangetrokken van Renates strapatsen. Twintig jaar na haar protest tegen hun huwelijk, vragen ze Renate het 'portret' te schrijven van hun zoon Willem-Alexander voor diens achttiende verjaardag.¹⁴

Haar tweede bundel, *Met verschuldigde Hoogachting*, verschijnt in 1966, precies in de tijd dat ze voor *Avenue* een maand naar Amerika gaat. Ze bezoekt Berkeley waar Joop Goudsblom werkt. Ze hoort daar Bobby Kennedy spreken in het Griekse theater op de campus. Renate is niet onder de indruk: de senator is wat haar betreft veel te slap gekant tegen de Vietnamoorlog. Verder gaat ze naar een Black Power-conferentie.

Half juni 1967 gaat ze een paar weken, wederom op kosten van *Avenue*, naar het Midden-Oosten, waar ze de basis legt voor *Jood in Arabië, Goi in Israël*.¹⁵ Haar analyse van het Arabisch-Israëliësch conflict is met name uniek omdat ze zich, ondanks haar joods klinkende achternaam en levensloop, verplaatst in beide partijen:

Ik heb een fundamentele hekel aan elke vorm van nationalisme. Ook aan het Joodse. Ik heb sympathie voor Israël, maar ik vind het onmogelijk te leven in een land waar ook de intelligentste mensen zo vanzelfsprekend nationalist zijn.¹⁶ (...) Ik begrijp de zionistische houding nu beter, het algemeen Israëliësch gevoel dat je als jood jezelf moet zien te redden; omdat het in wezen de rest van de wereld onverschillig laat.¹⁷

Verder houdt de Vietnamoorlog haar gedachten in een houdgreep. Ze verdraagt slecht hoe fout en laconiek mensen handelen in oorlogstijd. Renate is ervan overtuigd dat in theorie iedereen oorlog en apartheid en andere onmenselijkheden verwerpt, maar dat in de praktijk men daar 'niet zo mee zit'.

Haar onmacht in het aangezicht van menselijke onverschilligheid herinnert haar aan een grote open wond: de Hongaarse opstand van 1956. Destijds was ze te zeer overweldigd door emoties om zich te uiten, maar inmiddels kan ze het uitmuntend, getuige een uitzending van *Achter het Nieuws*¹⁸ over een artikel uit *Newsweek*,¹⁹ waarin werd afgevraagd of terugtrekking uit Vietnam het Amerikaanse prestige niet zou schaden. Renate kijkt strak in de camera, haalt nauwelijks adem, en zegt:

Blijft natuurlijk de vraag of je zoiets als de totale destructie van een betrekkelijk klein land, dat nooit een aanval op Amerika deed, over mag hebben voor het prestige van Amerika. Er wordt nu gesuggereerd dat het terugtrekken uit Vietnam, en alleen dat terugtrekken, Amerika een geweldig verlies aan prestige en geloofwaardigheid zou bezorgen, maar in werkelijkheid is dat verlies allang begonnen en niet alleen voor die mensen die de oorlog in Vietnam immoreel vinden, want dat is altijd maar een betrekkelijk kleine groep, maar vooral ook voor die mensen die het een enorme afgang voor Amerika vinden, dat met een half miljoen Amerikaanse soldaten, en met twee jaar lange bombardementen, waarbij meer bommen geworpen zijn dan ooit op Duitsland, de overwinning voor Amerika geen stap dichterbij is gekomen. Iedereen weet dat de pacificatie in Zuid-Vietnam mislukt is, en als er dan gezegd wordt ‘we moeten voor die overwinning een prijs betalen,’ dan vraag je je af: ‘Welke prijs?’ Hoe ver ben je bereid te gaan. Is een invasie in Noord-Vietnam genoeg? Waterstofbommen op Noord-Vietnam? Oorlog met China? Atoombommen op China? Waar wil je de streep zetten? Of wordt er geen enkele streep gezet? En als je daarover na gaat denken dan vraag je je toch wel af of Amerika het recht heeft dat allemaal over te hebben voor het prestige van Amerika.²⁰

De focus op Vietnam verlegt zich wanneer Renate zich begint te interesseren voor Friedrich, Fryderyk, Frijderijk, Fischel, Frederik of Freek Weinreb. Deze orthodoxe jood had – volgens het narratief waar Renate en anderen in hebben geloofd – met behulp van een verzonnen emigratiebureau en een gefingeerde Duitse generaal, tijdens de oorlog, aan joden die het onheil zagen naderen, plekken aangeboden op een vrijstellingslijst. Zolang ze Weinreb maar betaalden, konden ze, volgens Weinreb, voorkomen dat ze op transport zouden worden gezet naar de nazivernietigingskampen. Echter, een plek op die lijst bleek geen enkele garantie te bieden op die vrijstelling.

Voor Renate stond een ander element centraal in de discussie over Weinrebs schuld dan wel rehabilitatie: ze had gewild dat haar vader op wat voor lijst dan ook had gestaan, tegen welke prijs dan ook. Ze kon simpelweg niet anders dan partij kiezen voor Weinreb, zo legt Ronit Palache uit in *Bange mensen stellen geen vragen*,²¹ haar bloemlezing van Renates werk:

In zijn 'In Memoriam' citeert Jan Zandbergen in *Propria Cures* Renate met een sleutelzin (...): 'Ik wou dat mijn vader Weinreb had gekend, dan had hij de oorlog tenminste overleefd.' Ook in een eerder interview met Ischa Meijer legt ze een relatie tussen deze belangrijke mannen in haar leven. De zaak Weinreb ging voor haar over gerechtigheid: 'Ik heb inderdaad wel het gevoel dat de zaak Weinreb iets te maken heeft met de dood van mijn vader, met die moord. Ik heb altijd de behoefte gehad om dát nog eens te wreken. Altijd de fantasie gehad dat ik een Duitser moest pakken en dat durfde ik niet, dat ging niet, maar die Weinreb-zaak ontwikkelde zich tot een sneeuwbal van grote hartstochten, die hetze, die verdachtmakingen én de weerstand juist van de kant van de joden – en ja, misschien, kijk, waarom ik de zaak-Weinreb tot de mijne maakte, was niet alleen omdat hij een jood was, maar omdat hij net als mijn vader iemand was die van buiten kwam, die als immigrant niet geloofd werd.'²²

Wanneer ze in de zaak duikt, is Weinreb al twee keer veroordeeld voor 'het onbevoegd uitoefenen van de geneeskunst en schennis van de openbare eerbaarheid'. Een zedenmisdrijf: hij heeft zich valselijk uitgegeven voor arts en vrouwen onderworpen aan gynaecologisch onderzoek. Renate verdiept zich desondanks in de dossiers en gaat Weinreb verdedigen als een terriër. Het is een slopende kwestie; ze voelt zich constant tekortschieten.

In augustus 1969 doet de politie een huiszoeking in Renates buitenhuisje; ze zijn getipt dat Weinreb zich daar schuil zou houden. Hoe

iemand in staat werd geacht zich te verstoppen op een zolder met zwabberende balken, is een raadsel, maar het is tamelijk verbijsterend dat iemand nog in 1969 voor de deur van Renate staat met de woorden: 'Rijkspolitie. Huiszoeking!' Ze heeft de agenten dan ook niet gewaar-schuid voor de instabiliteit van de balken.

Renate snakt naar rust. Ze slaapt overdag, slikt pillen, kan 's avonds niet werken, kan 's nachts niet slapen en als ze wel slaapt, wordt ze ge-teisterd door nachtmerries. Maandenlang sleept ze zich zo voort. Met de Tamarcolumns stopt ze tijdelijk, om zich nog intensiever op de Weinrebzaak te kunnen storten. Ze noemt zichzelf overspannen maar zet door en redigeert de memoires van Weinreb, die ze na veel wikken en wegen *Collaboratie en verzet* noemt. Ze krijgt herziening van zijn proces voor elkaar. (Maria Goudsblom wilde Weinrebs memoires eigenlijk *Het land der verblinden* noemen. Dat was treffender geweest.)

Meerdere toestanden maken 1969 loodzwaar: Renate vraagt Jan Wolkers om diens banvloek over de D66-oprichter Hans van Mierlo in te trekken. Karina Wolkers vertelt daar later over:

Van Dorp zei tegen Jan: 'Ze zeggen dat Van Mierlo de Nederlandse Kennedy is.' Waarop Jan zei: 'Nou, dan moeten we ook eens uitkijken naar de Nederlandse Oswald. Dat boekenmagazijn heb ik wel tot mijn beschikking.' (...) 'Het zou allemaal niet zo heel verschrikkelijk zijn geweest als Renate Rubinstein niet drie jaar later een kaartje aan Jan had geschreven. Zij was Van Mierlo op straat tegengekomen en die had haar – 'niet in woede, maar met een soort van droefheid' – verteld over Jans uitlatingen op de radio. De uitspraak over Kennedy en Oswald droeg Van Mierlo volgens Rubinstein met zich mee 'als een vloek die op hem rust'. Rubinstein schreef verder: 'Ik kan mij niet voorstellen dat je hem persoonlijk niet zou mogen (...) Bovendien heeft hij een jonge vrouw en twee kleine kinderen, zodat het nog ellendiger lijkt als hem zo'n ramp overkomt. Zou je hem niet willen laten weten dat je het weer intrekt?' De reactie van Jan was: 'Hoe verzint iemand het? Wie denkt nou dat er

ooit een Nederlandse politicus zo'n gevaar zou lopen als Kennedy? Dat is volstrekt ondenkbaar en volslagen overdreven.' Dat was ruim dertig jaar voor de moord op Pim Fortuyn.²³

Toen kon ze nog op de bres springen voor één bedreigde politicus, nu zou ze het daar maar druk mee hebben. Toen Renate van Mierlo in bescherming nam, hadden politici nog een moreel kompas, ik kan me dan ook voorstellen dat ze tegenwoordig erg ongelukkig zou zijn.

Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOOD) doet aanvullend onderzoek naar Weinreb en geeft Renate ondubbelzinnig ongelijk. Ze had graag een weerwoord willen schrijven, maar is intussen ziek geworden. Die rapporten van het RIOOD kon ze bovendien niet eens meer tillen, laat staan doorwerken. Uiteindelijk heeft ze de rapporten alleen maar vermoeid doorgebladerd. Overigens had ze wel degelijk kritiek op Weinreb; Weinreb had tegen Renate volgehouden dat die zedenzaken onterecht waren – voor hij in *De Telegraaf* verklaarde dat ze juist *wel* klopten.²⁴ Maar Weinreb opgeven, was een kans voor haar vader opgeven: ze kon het niet.

Sommige oud-vrienden hebben beweerd dat Renate heeft gezegd – louter in vertrouwen – dat ze zich had vergist in Weinreb, maar dat ze zichzelf er niet toe kon bewegen die bekentenis op te schrijven. Daarvoor heb ik nooit enige onderbouwing kunnen vinden. Privé wil ze inderdaad best toegeven dat ze zich op Weinrebs karakter heeft verkeken, dat hij over zaken heeft gelogen, dat ze elkaar niet lagen (Weinreb vond Aad en Renate promiscue losbollen), maar spijt dat ze voor hem heeft gevochten? Nee.

Sommigen weten zeker dat ze bewust heeft gelogen, dat zou ze zelfs hebben toegegeven, maar dat lijkt me onwaarschijnlijk, keer op keer blijkt dat als Renate draait, jengelt of zeurt, ze dat kinderlijk slecht doet. Complexe leugens had ze, denk ik, dan ook nooit kunnen fabriceren.

Onder de streep maakt het niet veel uit, Renate wil haar vader met terugwerkende kracht een kans op thuiskomst niet ontzeggen en als ze

daarvoor gekke dingen moet doen dan is *the sky the limit*. Voor mij is het kwalijkst dat ze badinerend sprak over Weinrebs zedenveroordelingen, dát had *the bloody limit* moeten wezen, dát had ze vanaf het begin kunnen weten en dát besef had haar een hoop ellende kunnen besparen

Later, in 1989, zegt Renate tegen Ischa Meijer dat ze in de Weinreb-affaire de grote lijnen uit het oog is verloren:

Het is een heel belangrijke zaak, dat vind ik nog steeds. Maar ik had mij niet zo moeten laten afleiden door de idiote aanvallen die er op hem kwamen, die altijd over kleinigheden gingen. Ik had waarschijnlijk eerder moeten inzien dat hij natuurlijk niet precies over alles voortdurend de hele waarheid heeft gezegd.²⁵

In mei wordt ze onderzocht. In eerste instantie is ze vooral onder de indruk van de kakofonie in en rondom het ziekenhuis. Ze heeft nog praatjes, doet een gedoemde poging luchtig over te komen, maar tussen de regels staat de paniek te lezen. Renate had van begin juni tot half juli vakantie, maar de eerste column die ik kan vinden, dateert van 11 augustus en gaat over Dorothy Parker die vraagt 'Bring me a new husband'.²⁶

Jaap van Heerden, verliefd op een ander, is vertrokken in september 1973. Renate geeft later toe dat zichzelf ingeval van hevige verliefdheid ook zou zijn weggegaan. Diezelfde maand pleit ze in haar column hartsochtelijk voor Lord Lambton, die door de Britse pers door de mangel werd gehaald toen bleek dat hij een scheve schaats had gereden met callgirls. Naar Renates idee is 'de enige aanbevelenswaardige morele stelregel (...) doe wat je wilt maar richt er zo min mogelijk schade bij anderen mee aan'.²⁷

Tevergeefs probeert ze Jaap naar zich terug te schrijven, eerder was haar dat al eens gelukt. Ditmaal niet. Gevloerd door verdriet kan ze niet stoppen met huilen, smeekt te worden opgenomen, maar is te beleefd

om écht gek te worden. Opnieuw is het een kwestie van vruchteloos wachten, niet op haar vader, maar op haar man, die niet is afgevoerd, maar geheel vrijwillig is vertrokken. Het verdriet duwt haar de schaamte voorbij:

Er zijn er die niet tegen de persoonlijke toon kunnen wanneer die gaat over intieme zaken, die vinden dat ongepast voor een krant en ‘exhibitionistisch’. Ik zou zeggen: laat dat maar aan mij over. Misschien zuig ik het allemaal wel uit mijn duim. Wat privé is maak ik zelf uit.²⁸

Van Heerden zegt in 1991 bij Adriaan van Dis²⁹ dat hij haar die pijnlijke periode heeft vergeven. Hij kon het haar niet kwalijk nemen, dat is nu eenmaal wat een columnist doet: schrijven over wat er speelt. Maar moeilijk was het wel, óók voor hem. Natuurlijk ging niet iedere column over Jaap, maar hij werd wel op alles aangekeken. In een interview met Max Pam had Jaap toegegeven dat hij de man ván was en sindsdien wist ook iedereen buiten de inner circle over wie ze schreef. Dat maakte Renate zierend.

Tijdens die periode is ze eindredacteur van *Avenue Literair*. Jaap en Renate helpen elkaar, zij plaatst stukken van hem, hij doet – soms – haar boodschappen. In het decembernummer van 1973 is de illustrator... Jaap van Heerden. In datzelfde nummer schrijft hij een stuk dat begint met ‘Toen ik pas van mijn vrouw gescheiden was (...)’.³⁰ Midden in deze rouwperiode verschijnt haar vierde bundel: *Tamarkolommen en andere berichten*.³¹ Hij is opgedragen aan ‘Jaap van Heerden, de jure.’³²

Renate trapt 1974 af met de moed der wanhoop. In haar eerste stukje verzint ze een horoscoop om een scharrel van Jaap een slecht jaar toe te wensen, ‘een pastiche om iemand te pesten’,³³ in het tweede waarschuwt ze mogelijke nieuwe geliefden van Jaap: ‘Ik heb persoonlijk een vloek op jullie gelegd, dus je bent gewaarschuwd. Maar ja, dovemansoren natuurlijk en paarden voor de zwijnen. (...) Verder laat de zaak mij geheel

onverschillig, dat begrijp je, het gaat mij om jullie bestwil truttekoppen en daarom alleen – Ik ben Robin Sisterhood.³⁴

Ook in de volgende stukjes spatten verdriet en machteloosheid van het papier. Vrienden beginnen zich zorgen te maken en klimmen in de pen. Renate accepteert hun bekommernis en schrijft soms zelfs dankbaar terug, zoals aan Hans Vervoort:

Ik heb vaak last van het gevoel dat ik verdwijn of verdwenen ben en [heb] daarom die band met de maatschappij die de τ -kolom is, hard nodig. Ik hoop erg dat ik over een jaar geen spijt zal hebben van mijn stukjes, want in wezen ben ik nogal verlegen en verborgen. Nòg openhartiger kan dus niet. In elk geval: het was aardig van je om me te waarschuwen.³⁵

Tegen de klippen op houdt ze zichzelf in leven met de gedachte: ‘Er ligt een draad, hij moet gevonden worden en opgepakt.’³⁶ In de paniek rond de echtscheiding wil ze alles wel proberen. Zo bezoekt ze het vrouwenhuis, een soort buurthuis voor vrouwen die in de knoop zitten. Op dit punt in haar leven past een latere zin van haar uit *Nee heb je*: ‘Ik hield en hou van de ratio, maar als die zo flagrant faalt grijp ik naar de alternativo en desnoods naar de miraculo. Alleen naar de religio greep ik niet.’³⁷ Terugkijkend zegt ze dat ze blijkbaar op haar nummer moest worden gezet. Dat is gelukt, want ze voelt dat haar voortbestaan louter de poes en haar vier kittens dient: ‘... voordat je het weet woon je ieder in een ander huis en ik dus in het onze wat voor 2 personen + poes bedoeld was. Maar de poes is er nog’.³⁸

Het is een patroon: op de liefde volgt de inzinking, de wanhoop, de bijna-krankzinnigheid – en dan, voorzichtig, met verbeter wil, krabbelt ze overeind. Langzaam begint ze die zomer te genieten van haar autonomie. Als je alleenstaand bent en ziek, ben je niemand tot last. Dat heeft voordelen.

Exemplarisch voor haar hervonden levenslust is dat ze begin 1975 afreist naar China. Ze gaat zes dagen op reis met de delegatie van Max van der Stoel. De groep doet ook Tokyo en Hong Kong aan. Over een van die dagen schrijft ze vijf jaar later het erotische verhaal ‘Een man uit Singapore’.³⁹ Liever had Carmiggelt het niet gelezen, want in gesprek met Jan Brokken en Ischa Meijer, zegt hij dat W.F. Hermans haar vanwege dat verhaal een viespeuk mag noemen, immers: ‘dat was schandelijk’.⁴⁰

In september 1976 doet Renate, op nadrukkelijk verzoek van Carmiggelt, mee met een Kronkelwedstrijd. Carmiggelt en een aantal auteurs schrijven ‘Kronkels’ voor *Het Parool* en de lezers mogen gissen welke de echte is. Renate wordt derde. Kort daarna komt hij op bezoek bij Renate thuis, want haar boezemvriend en onderbuurman Peter Vos wil stoppen met drinken en Renate hoopt dat Carmiggelt wat tips heeft. Dat heeft hij niet anders dan gewoon te stoppen met drinken.

In november krijgt Renate de diagnose multiple sclerose. Het dieet waar ze zichzelf al lang op had gezet, wordt nu draconisch. Ze stopt zelfs abrupt met roken – van vierenzestig sigaretten per dag naar nul. Eigenlijk wil ze dood, maar dat is te veel moeite en de wet werkt nog niet mee. Ze wil voorkomen dat mensen de diagnose achterhalen, is bang dat ze dan niet meer voor vol wordt aangezien – dat is begrijpelijk: in één klap is Renate een oude vrouw geworden. Pas in het praatprogramma van Adriaan van Dis in 1984 deelt ze haar ziek-zijn met de rest van Nederland.⁴¹

Simon en Renate luiden 1977 uit met hun eerste zoen als geliefden. Het nieuwe jaar is het begin van een ander leven, één van geleende tijd. Een maand na die eerste kus levert ze de kopij in voor *Niets te verliezen en toch bang*.⁴² Eerst kreeg ze dat niet voor elkaar: ‘Angst voor zelfmoord. Uit angst voor de besmettelijkheid daarvan.’⁴³ *Niets te verliezen* wordt een standaardwerk voor verlaten echtscheiders. Het maakt van Renate een bestsellerauteur en vormt een doorbraak:

Ik had eindelijk het lef en ik was op de juiste toon gestoten. (Had altijd gewacht op victorie, begreep nu dat het ook zonder kon.)⁴⁴ (...) Dat het nu toch verschijnt komt doordat ik, aangezet door het juiste woord, van de juiste persoon, op het juiste moment, mijn voorstelling van wat ik bereiken moet, gewijzigd heb. Liever had ik geschreven met sereniteit en liefst in glorie, maar als die er dan niet zijn, dan kan het ook gewoon.⁴⁵

NOTEN

- 1 Renate Rubinstein, 'Huisje', *Vrij Nederland*, 18 juli 1964.
- 2 Renate Rubinstein, *Namens Tamar* (Querido; Amsterdam, 1964).
- 3 Bas Roodnat, 'Een leven in dienst van Kronkels', *NRC handelsblad* (1 december, 1987).
- 4 Simon Carmiggelt 'Tamar', *Het Parool*, 11 juli 1964.
- 5 Renate Rubinstein, 'Renate Rubinstein', *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 19 september 1964.
- 6 Renate Rubinstein, 'Niet de woorden maar de stem', *Tirade*, mei 1965.
- 7 Renate Rubinstein, 'Lief zijn voor leiders', *Algemeen Handelsblad*, 24 april 1965.
- 8 Roel van Dalen, 'De reden waarom ik schrijf is een behoefte aan vertrouwelijkheid', *Harlekijn*, september 1980.
- 9 Renate Rubinstein, 'Niet de woorden maar de stem', *Tirade*, mei 1965.
- 10 Renate Rubinstein, 'Klaas komt', *Vrij Nederland*, 26 juni 1965.
- 11 Renate Rubinstein, 'Over Claus', *Vrij Nederland*, 5 december 1970.
- 12 Renate Rubinstein, 'Monarchie of republiek?', *Vrij Nederland*, 25 november 1989.
- 13 Renate Rubinstein, 'Thuis voelen', *Vrij Nederland*, 1 juni 1974.
- 14 Renate Rubinstein, 'Alexander, een impressie van de kroonprins bij zijn achttiende verjaardag' (Staatsuitgeverij; 1985).
- 15 Renate Rubinstein, *Jood in Arabië, Goi in Israël* (Meulenhoff; Amsterdam, 1967).
- 16 Margaretha Ferguson, 'Twistgesprek met Renate Rubinstein', *Het vaderland*, 4 april 1967.

- 17 Stephan Sanders, 'Renate Rubinstein over haar ouders, Israël en jood zijn, als mensen mij innerlijke verscheurdheid verweten, was dat een prima beschrijving van mijn goedstoestand', *De Groene Amsterdammer*, 16 december 1987.
- 18 Herman Wigbold, 'Achter het Nieuws', *VARA* (4 december 1967).
- 19 Everett Martin, 'Vietnam: Last Chance?' *Newsweek*, 25 september 1967.
- 20 Herman Wigbold, 'Achter het Nieuws', *VARA* (4 april 1967).
- 21 Renate Rubinstein, *Bange mensen stellen geen vragen* (red. Ronit Palache) (Arbeiderspers; 2020).
- 22 Renate Rubinstein, *Bange mensen*, pp. 20-21.
- 23 Bas Kromhout, Alexander Pechtold en Maarten van Rossem, 'Jan was een praktische radicaal', *Maarten!*, april, 2013.
- 24 Henk de Mari, 'Weinreb: "Iedereen is beïnvloed en behekt"', *De Telegraaf*, 9 juni 1973.
- 25 Ischa Meijer, *Markant* (20 maart 1990).
- 26 Renate Rubinstein, 'Spelletjes', *Vrij Nederland*, 11 augustus 1973.
- 27 Renate Rubinstein, 'Lambton', *Vrij Nederland*, 1 september 1973.
- 28 Renate Rubinstein, 'Alweer jarig', *Vrij Nederland*, 24 november 1973.
- 29 *Hier is Adriaan van Dis*, Jaap van Heerden (VPRO, 10-02-1991).
- 30 Jaap van Heerden, 'Een man van deze wereld', *Avenue Literair*, december 1973.
- 31 Renate Rubinstein, *Tamarkolommen en andere berichten* (Meulenhoff; Amsterdam, 1985).
- 32 Latijn: 'volgens het recht'.
- 33 Renate Rubinstein, 'Astrologie', *Vrij Nederland*, 5 januari 1974.
- 34 Renate Rubinstein, 'Twee hoeraatjes voor 1974', *Vrij Nederland*, 12 januari 1974.
- 35 Renate Rubinstein, 'Brief aan Hans Vervoort, 15 januari 1974', *Bange mensen stellen geen vragen*, pp. 497-498.
- 36 Renate Rubinstein, 'Weekend in februari', *Vrij Nederland*, 9 februari 1974.
- 37 Renate Rubinstein, 'Mededeling', *Vrij Nederland*, 2 december 1984; Renate Rubinstein, *Nee heb je* (Meulenhoff; Amsterdam, 1985).
- 38 Renate Rubinstein, *Bange mensen stellen geen vragen* (Arbeiderspers; 2020), pp. 493-494.
- 39 Renate Rubinstein, 'Een man uit Singapore', *Tirade*, 1979.

- 40 Jan Brokken en Ischa Meijer, 'Simon Carmiggelt, Kees van Kooten, Renate Rubinstein en de bewondering', *Haagse Post*, 27 oktober 1979.
- 41 *Hier is Adriaan van Dis* (VPRO, 4 november 1984).
- 42 Renate Rubinstein, 'Afstand', in: *Niets te verliezen en toch bang* (Uitgeverij Meulenhoff; 1978).
- 43 Ischa Meijer, 'Een manier van vragen', *Haagse Post*, 4 november 1978.
- 44 Renate Rubinstein, *Mijn beter ik* (Uitgeverij Meulenhoff; 1991), p. 28.
- 45 Renate Rubinstein, 'Afstand', in: *Niets te verliezen en toch bang* (Uitgeverij Meulenhoff; 1978), p. 18.

lees het nieuwe nummer

Auteurs in dit nummer

RENSKE VAN DEN BROEK (1976) – Theatermaker en schrijver. Studeerde in 2020 af aan de Schrijversvakschool Amsterdam. Publiceerde o.a. in *Hollands Maandblad*, *Das Magazin*, *Extaze* en *Papieren Helden*. Won in 2018 de Hollands Maandblad Aanmoedigingsbeurs (*proza*).

AAT CEELLEN (1950) – Acteur, regisseur en schrijver. Publiceerde drie verhalenbundels en zes romans, waaronder *King, een komedie* (2010) en *Het heerlijk avondje* (2012).

SARAH ANDREA DESPLENTER (1958) – Schrijver. Publiceerde ook in *De Gids*. Was lector aan de Arteveldehogeschool Gent. Werkt aan een verhalenbundel en een eerste roman.

RENSKE MARIKE VAN DIJK (1995) – Schrijft poëzie, muziek, toneelstukken en filmscenario's. Studeerde afgelopen jaar af aan de HKU Writing for Performance en zette onlangs een kind op de wereld.

CHARLOTTE GOULMY (1969) – Studeerde Frans en staat sinds 1997 voor de klas in Deventer. Schrijft regelmatig bijdragen voor Beroepseer.nl. Hoopt ooit te kunnen promoveren op haar ongeautoriseerde biografie van Renate Rubinstein.

ARNON GRUNBERG (1971) – Schrijver. Ontving o.m. de Anton Wachterprijs, de F. Bordewijk-prijs, tweemaal de Gouden Uil, tweemaal de AKO Literatuurprijs, de Libris Literatuur Prijs, de Constantijn Huygens-prijs en de Frans Kellendonk-prijs. In 2017 werd hem de Gouden Ganzenveer uitgereikt.

PETER VAN HUGTEN (1949) – Tekenaar en schilder.

VINCENT KORTMANN (1975) – Schrijver. Rondde in 2017 de vierjarige opleiding aan de Schrijversvakschool Groningen af. Vorig jaar verscheen de roman *De tussenzus* (Atlas Contact, 2020), die de prijs won voor het Beste Groninger Boek en op de shortlist stond van de Hebban Debuutprijs.

FRED PAPENHOVE (1956) – Oud-marinier en dichter. In 2009 ontving hij de Halewijnprijs voor *De hemel is vol zwaluwen*. Zijn laatste bundel is *Rechte paden doen ons niets en andere gedichten* (2015). Werkt aan een nieuwe, zesde dichtbundel en aan een prozadebuut.

ALEXANDER RINNOOY KAN (1949) – Emeritus hoogleraar UVA. Was onder meer rector magnificus van de Erasmus Universiteit, voorzitter van VNO-NCW en SER, lid van de raad van bestuur van ING en Eerste Kamerlid voor D66. In 2018 verscheen *Bordjes duiken* – alexanderrinnooykan.nl

ALEXIS DE ROODE (1970) – Dichter. Publiceerde vier dichtbundels, waaronder *Geef mij een wonder* (2005) en *Een steen openvouwen* (2017). Veelvuldig gebloemleesd, vertaald naar Engels en Frans.

JOHANNES VAN DER SLUIS (1981) – Publiceerde twee dichtbundels en begin 2022 zal *Profane verlichting* verschijnen. Winnaar Hollands Maandblad Schrijversbeurs 2020 (*poëzie*).

HOLLANDS Maandblad

Redactie: David Garvelink

Redactieraad: Gerard van Emmerik, Beatrijs Ritsema, Mark Boog en Merijn de Boer

Vormgeving: Steven Boland

Correctie: Tessa Sparreboom

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door subsidie van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, thans Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Redactiesecretariaat: Hollands Maandblad • Postbus 59.752 • 1040 LG Amsterdam •
Tel. 020-6175955 • info@hollandsmaandblad.nl (niet voor kopij)

Ingezonden bijdragen worden niet retour gezonden, u krijgt antwoord per e-mail.

Uitgever: Stichting Hollands Maandblad, p/a Bilderdijkkade 63-b • 1053 VJ Amsterdam

Abonnementen: 12 nummers per kalenderjaar, prijs per jaargang € 92,50 •

Proefabonnement (3 nummers) € 27,50 Abonnementen die niet één maand voor afloop van de abonnementsperiode zijn opgezegd, worden automatisch verlengd

Opgave: S.P. Abonneeservice • Postbus 105 • 2400 AC Alphen aan den Rijn.

Telefoon tijdens werkdagen van 9.00-17.00 uur: 088-1102052.

Een acceptgiro voor betaling volgt

Losse nummers: € 7,95 • dubbelnummers € 9,90 • Verkrijgbaar bij de boekhandel of door bestelling via www.hollandsmaandblad.nl dan wel per mail: HollandsMaandblad@spabonneeservice.nl